

6. Сірополко С. Огляд українських педагогічних журналів, що видані в Галичині / С. Сірополко // Слав'янська книга. – 1926. – №1. – С. 59–61.
7. Сірополко С. Освітня політика на Україні за часів Директорії / С. Сірополко // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). – Прага, 1930. – С. 169–171.
8. Сірополко С. Підсумки педагогічної праці на еміграції за десять років / С. Сірополко // Тризуб. – 1932. – Ч. 18–19. – С. 15.
9. Сірополко С. Просвіта чи політосвіта? / С. Сірополко // Діло. – 1929. – 11 серп.
10. Сірополко С. Реформи народної освіти в Італії / С. Сірополко // Літературно-науковий вісник. – 1926. – Т. 9. – Кн. IV. – С. 335–341.
11. Сірополко С. Співпраця школи та родини в освітній справі / С. Сірополко // Рідна школа. – Львів, 1927. – Ч. 5–6.
12. Сірополко С. VI-й Міжнародний бібліотечний з'їзд у Празі (28 червня – 2 липня 1926 р.) / С. Сірополко // Літературно-науковий вісник. – 1926. – Т. 90. – С. 245–254.
13. Українська педагогіка в персоналіях. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – С. 59–60.
14. Фребелівський жіночий педагогічний інститут у Києві – вищий жіночий навчальний заклад, заснований у 1908 р. для підготовки вихователок для дитячих садків. Названий так на честь німецького педагога, теоретика дошкільного виховання Фрідріха-Вільгельма-Августа Фребеля (1782–1852).
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 269, оп. 2, спр. 103, арк. 66.

В статтє освещаетєся творческая деятельность выдающегося украинского педагога, организатора школьного, образования, библиотек, библиотековедения журналистики.

Ключевые слова: педагогика, школьное образование, библиотековедение, журналистика.

This article hilights creative activity of outstanding Ukrainian pedagogue Stepan Siropolko, who was actively engaged in forming of school education, library organization and worked in the field of library science and journalism.

Key words: pedagogy, school education, library science, journalism.

Отримано: 20.06.2012

УДК 02(477)(092):37(09)

Л. В. Баженов,

м. Кам'янець-Подільський

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ, ОСВІТНІ ТА ІСТОРИЧНІ ПОГЛЯДИ СТЕПАНА СІРОПОЛКА: ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ

Розглядаеться процес формування національно-патріотичного, освітнього та історичних поглядів С. Сірополка, його внесок у дослідження та популяризацію історії освіти в Україні.

Ключові слова: Сірополко Степан Онисимович, історія освіти, світогляд, історичні погляди, українська революція, еміграція.

Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) – видатний учений України та української еміграції, історик освіти України, бібліотекознавець, педагог, громадсько-політичний діяч українських визвольних змагань ХХ сторіччя – за-

лишив нам свою творчу спадщину, яка нараховує понад 500 монографій, книг, нарисів, статей українською, чеською, німецькою та французькою мовою. Пріоритетним у його дослідженнях була історія освіти в Україні, узагальнення всіх етапів її розвитку від найдавніших віків до доби Київської Русі й до середини ХХ ст., обґрунтування її національного контексту та узагальнення передового педагогічного досвіду, набутого в Україні за тисячу років функціонування освіти для прийдешніх поколінь. Метою цієї статті є з'ясування процесу формування історичних поглядів С. Сірополка у руслі національно-культурної та освітньої розбудови України, становлення його як історика освіти України.

Як відомо, Степан Сірополко народився у сім'ї професійного поштового працівника, який за обов'язком роботи і службових переміщень постійно змінював місця проживання. Його сім'я мешкала в Прилуках, Хоролі, Борисполі, Лубнах, Обичеві, Ромнах, Пирятині, Золотоноші та інших містах, містечках і селах Наддніпрянської України. Мати були кузиною дружини Симона Петлюри. Батьки були освіченими людьми, але далекими від науки, освіти та майбутніх уподобань сина Степана [1, с.351]. Проте в цій багатодітній родині свято шанували своїх предків, коріння яких сягали українського козацтва XVII–XVIII ст., не зважаючи на політику русифікації населення, у сім'ї існував культ української мови, всі її члени вільно володіли і розмовляли рідною мовою. Ця обставина була вирішальною у подальшому житті Степана Сірополка і, зрештою, привела його на бік українського національно-культурного відродження та національно-визвольних змагань.

Значний вплив на подальший розвиток національно-патріотичного світогляду С. Сірополка чинило навчання у класичній чоловічій гімназії в м. Прилуках Полтавської губернії, яку він закінчив 1893 року. Не зважаючи на «російський» статус закладу, тут також панували з-поміж викладачів та гімназистів українська мова. Директором гімназії на той час був відомий діяч українського національно-культурного відродження другої половини ХІХ ст. Теодосій Вороний, який був дослідником педагогічних ідей знаного хірурга М. Пирогова та демократичних ідей київської «Громади» 1860–80-х років, був одним із засновників у Києві нелегальних недільних шкіл для дорослих і дітей, згодом працював професором Ніжинського ліцею. Опіку над гімназією здійснював відомий український патріот і меценат Григорій Галаган. Вони ж створили тут відповідну атмосферу українфільства. За «негативний» вплив на колектив, особливо гімназистів, ще під час навчання С. Сірополка у 1888 р. офіційна влада звільнила Т. Вороного з посади директора закладу без права обіймати будь-яку державну посаду. Варто додати, що навчали і виховували гімназистів, у тому числі С. Сірополка, як згодом з'ясувалося, «політично неблагонадійні» з точки зору влади Іван Богословський, Іван Кононенко (вчителі математики), Олександр Лебедєв (учитель класичних мов) та ін. Не останню роль у формуванні світогляду С. Сірополка відіграла бібліотека гімназії та книги, які надавали йому для користування викладачі. За спогадами сучасників, у старших класах Степан Онисимович уже мав власну бібліотеку, яку постійно поповнював купленими книгами, чимало часу проводив у бібліотеці гімназії, багато читав, у тому числі й «заборонену» літературу [2, с.104]. Цю любов до книги він зберіг до кінця життя. Вона ж привела його на роботу в бібліотеку, зробила його відомим бібліотекознавцем.

Отже, у прилуцький період С. Сірополко не тільки здобув класичну середню освіту, але й сформувався як людина з активною громадською позицією, визначив свої пріоритети в служінні Україні.

Правда, батьки С. Сірополка хотіли бачити свого сина юристом (суддею чи адвокатом) – тоді модної професії, яка забезпечувала спокійну робо-

ту і достаток. Тому він у 1893–1897 рр. студіював на юридичному факультеті Імператорського Московського університету. Хоча він не виявив особливого по-тягу до професії, що здобував, був по суті посереднім студентом, проте дякував долі, що мав змогу слухати лекції тодішньої викладацької і наукової еліти, най-авторитетніших професорів права О. Чупрова, В. Хвостова, П. Соколовського, земляка Д. Самоковасова, який одночасно був відомим археологом, та інших [2, с.105–106]. Одночасно С. Сірополко повною мірою користувався можливостями бібліотек університету та Москви для саморозвитку, входив у студентське українське земляцтво, яке тісно було зв'язано з українською громадою міста, і за багато років співпраці став його сподвижником. Саме ці земляцтва створювали гуртки «Просвіти», художньої самодіяльності, клуби «Громада», які поширювали українську художню, історичну та політичну літературу, тут вивчалася історія та культура України, дебатувалися проблеми відродження і захисту української мови, майбутнього розвитку України. В складі української громади діяли переслідувані владою конспіративні осередки, які пропагували національно-визвольні ідеї, вели серед українців патріотичну роботу [3, с.57–58].

Після закінчення університету кілька років С. Сірополко працював присяжним повірним (адвокатом) у судях Москви та Тули і, зрештою, перейшов на постійну роботу спочатку в шкільний відділ Тульського, а згодом Московського губернських земств. Саме в цей московсько-тульський період життя 1897–1917-х рр. Степан Онисимович остаточно сформував свої історичні, освітні, бібліологічні і політичні погляди та позиції. Тут він розпочав писати історичні про освіту, педагогічні та методичні праці, складати навчальні програми, опікувався розвитком дошкільної і шкільної освіти, організацією педагогічних виставок, відкриттям у Тулі навчально-педагогічного музею, земського книжного складу та комплектуванням літературою бібліотек шкіл, а також громадських бібліотек і безплатних бібліотек-читалень [4]. До його перших опублікованих праць належить книга «Короткий огляд тридцятирічної діяльності Тульського губернського земства», яка визначила його подальші наукові інтереси до досліджень історії освіти в Україні, та упорядкований ним бібліографічний покажчик «Краткий указатель литературы по крестьянскому вопросу» (Тула, 1904). Одночасно в цей період С. Сірополко редагує журнали «Педагогический листок», «Народное образование», викладає у Народному університеті ім. Л.А. Шанявського, був членом Державного комітету народної освіти у Петербурзі й, таким чином, сформувався як відомий організатор, теоретик і практик освіти [5; 6].

Однак, менше досліджена діяльність С. Сірополка в українських громадах і земляцтвах Росії. Відомо, що він став відомим діячем українських об'єднань на Тульщині, Москві і Петербурзі, співпрацює з редакцією московського часопису «Украинская жизнь» (редактори – діячі української громади С. Петлюра та О. Саліковський) [1, с.351], займається створенням недільних шкіл, гуртків з вивчення української мови та ліквідації неграмотності з-поміж українців, поширенням української літератури [3, с.105; 6]. За п'ятнадцятиріччя постійного перебування і праці в Росії Степан Онисимович так і не зрусифікувався, не тільки зберіг свою українську автентичність, але й загартувався як український патріот. Тому стає зрозумілим, чому з утворенням Центральної Ради у 1917 р. він повертається в Україну і переїздить до Києва. С. Сірополко одразу ж виявив себе підготовленим до боротьби за незалежну соборну Україну, до проведення реформ в галузі національної освіти і культури, стає видним діячем української революції.

У 1917 р. С. Сірополко плідно займається народним шкільництвом у Києві, працює в міській управі, водночас експертом Генерального секретаріату освіти, а з липня 1919 р. – радником Міністерства народної освіти Української Народної Республіки, зосереджує свою науково-педагогічну діяльність на проблемах організації шкільної, дошкільної та позашкільної освіти, бере участь у розробці програмних документів наради земських і міських діячів в справі організації народної освіти в Україні (15–20 грудня 1917 р.), згодом проекту створення єдиної національної школи в Україні, втілює в життя політику українізації освіти, науки і культури (бібліотечної справи) [7, с. 8]. Коли Директорія УНР змушена була переїхати до Кам'янець-Подільського (1919 р.), С. Сірополко викладає в місцевому Українському державному університеті й водночас був директором бібліотеки цього закладу. Завдяки його подвижництву бібліотека швидко стала однією з найкращих книгозбірень періоду української революції [1; 6].

Після поразки визвольних змагань, у 1920 р. Степан Онисимович разом з урядом УНР мусив покинути рідну землю. В еміграції він виконував обов'язки товариша (заступника) міністра народної освіти, залишаючись в уряді УНР до кінця 1924 р. Активно працював над проблемами отримання освіти рідною мовою українцями, що опинилися в еміграції, особливо в інтернованих частинах української армії. За його ініціативою та безпосередньою участю у м. Ченстохові (Польща) було відкрито українську гімназію, а пізніше – Український народний мандрівний університет, налагоджено книгодрукування та забезпечення українською літературою таборів інтернованих у Вадовицях, Каліші, Стрілкові, Щеп'юрні та інших, займався організацією шевченківських свят в Тарнові у березні 1922 та 1923 рр., очолював Громадський комітет зі святкування 5-ї річниці проголошення самостійності Української держави, був сам переконаний і вселяв віру своїм соратникам, що ця держава рано чи пізно відродиться, і її сини – емігранти повернуться на рідну Батьківщину [6].

На початку 1925 р. С. Сірополко переїздить до Праги (Чехословаччина), де розпочинає працю в освітніх установах й здійснює наукові дослідження, що тривали до 1959 р. Празький період був досить плідним у діяльності вченого, педагога і бібліотекознавця, утвердив його громадянську позицію, як незламного поборника незалежної соборної України, українського патріота, що силою обставин мешкав на чужині. До кінця своїх днів він продовжує бути активним діячем української діаспори: обирався головою Співки українських журналістів та письменників в еміграції, був почесним членом наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, активним членом Українського історико-філологічного товариства, Комітету допомоги голодним в Україні, членом управи і секретарем Музею визвольної боротьби України в Празі й ін. Одночасно він постійно публікує політичні огляди, статті з проблем української освіти та бібліотечної справи в еміграції та критикою організації освіти більшовиками в радянській Україні у таких українських журналах, часописах і календарях зарубіжжя, як «Шлях виховання і навчання», «Учитель», «Бібліотечний працівник», «Книжка», «Книголюб», «Українська школа», «Тризуб», «Життя і знання», «Наша хата», «Наша культура», «Трибуна України» тощо [3, с.69; 8, с.756].

Найбільшим виразником світогляду, освітніх та історичних поглядів С. Сірополка є його монографія «Історія освіти на Україні» (1937) [9; 10], яка стала першою узагальнюючою працею з цієї проблеми й належить до кращих надбань української наукової думки. Знаючи особисто М. Грушевського і сповідуючи розроблену ним періодизацію історії України [11], автор розглядав по-

чатковий розвиток освіти в Україні з часів княжої доби IX–XIII ст., зазначив високі її стандарти і досягнення в Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві і як наслідок – розвинене літописання. Як відомо, радянська історіографія визнавала початки України лише з XIV ст. Чимало уваги учений приділив дослідженню процесу виникнення, розкриттю ролі і значення діяльності братських шкіл для утвердження української освіти у XVI–XVIII ст. [12, с.8]. У книзі піддано нищівній критиці політику насильницької русифікації української освіти, що втілювалася в Наддніпрянській Україні російським самодержавством у XIX – на початку XX ст. Послідовно обґрунтовуючи саме уявлення про українську освіту як цілком окрему, а не периферійну частину російської, автор наголошує на відмінності й тих історичних обставинах, що гальмували її розвиток. Загальна характеристика освітніх справ у дослідженнях С. Сірополка є оригінальною й має непересічне значення у процесі переосмислення як змісту, так і методів сучасної освіти [13].

Важливо підкреслити, що книга «Історія освіти на Україні» написана на базі широкого використання історичних джерел, що підсилює вартість наукового дослідження. Посилаючись на джерела (документи, літописи, хроніки, давні акти тощо), з одного боку, автор утверджує достовірність свого дослідження, а з другого, – він вводить читача у курс різних поглядів учених на те чи інше спірне поняття, аналізує варіанти оцінок, зважаючи на всі можливі заперечення або сумніви, подає власну оцінку різних поглядів і висновків. Це є свідченням наукового критицизму, критерію наукової достовірності й доказовості – традиції об'єктивності й коректності «старої» української науки, її незалежності від швидкоплинних настроїв суспільства [14].

Національне спрямування освіти, на думку С. Сірополка, повинно полягати в невіддільності освіти від національного ґрунту, в її органічному поєднанні з національною історією, народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу. В основу національного виховання, підкреслював учений, мають бути покладені рідна мова, традиційні християнські принципи гуманізму, демократизму, спадкоємність поколінь [6]. У цьому ми вбачаємо сутність світогляду, історизму та національних пріоритетів Степана Сірополка.

Особливо актуально звучать для сучасного і прийдешніх поколінь українського народу такі слова Степана Онисимовича: «Рідна мова – не просто ознака нації, без мови вона взагалі не може існувати. Мова об'єднує людей як спільноту, є імунною системою нації» [6]. Ті ж нинішні політики України, які торпедують державність української мови, прагнуть посунути її на користь інших, так чи інакше діють навпаки від того, що сповідував і запам'ятав С. Сірополка.

Як ми знаємо, у 1939 р. після приєднання західноукраїнських земель до СРСР, радянська влада знищила майже весь наклад монографії С. Сірополка «Історія освіти на Україні». Тому в останні роки життя учений працював над завершенням рукопису другого видання цієї фундаментальної праці. Автор доопрацював і поглибив зміст, доповнив рукопис розділами з історії освіти Галичини, Буковини, Закарпаття й створив, таким чином, єдину цілісну концепцію історії української освіти від дохристиянських часів до 20-х років XX ст.

Отже, закладені в роки юнацтва в Україні та утвердженні завдяки українським громадам Москви, Петербурга і Тули національно-патріотичні, освітнянські та історичні погляди С.О. Сірополка, знайшли своє загартування у добу Української революції 1917–1921 рр. та подальше удосконалення й розвиток в умовах західної української еміграції 20-х – 50-х років XX ст. Такий світогляд

привів Степана Онисимовича на стезю відданого служіння національним інтересам України, боротьби за її державність та її національно-культурне та освітнє відродження. Його ідеї, проекти, концепції, теорія і практика у цій царині співзвучні потребам і втіленню в життя нинішньої суверенної Української держави.

Список використаних джерел:

1. Сірополко Степан Онисимович // Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 351–356.
2. Ківшар Т.І. Становлення Степана Сірополка як бібліотекознавця / Таїсія Ківшар // Інтернет-ресурс. – 2012.
3. Баженов Л.В. Володимир Січинський (1894–1962 рр.): життя, діяльність, творчість в ім'я України / Л.В. Баженов, В.Л. Логвіна. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 236 с.
4. Артемчук Г. Духовні запити Степана Сірополка / Г. Артемчук, М. Євтух // Рідна школа. – К., 1997. – № 10. – С. 6–9.
5. Салига Н. Степан Сірополко як історик педагогіки / Н. Салига, Н. Сабат // Джерела. – К., 2000. – № 3–4. – С. 5–8.
6. Сірополко Степан Онисимович. 15.08.1872, с. Обичів Прилуцького повіту на Полтавщині (тепер Чернігівська область) – 25.02.1959, Прага // Інтернет-ресурс. – 1912 р.
7. Беднаржова Т. Життєвий шлях подвижника і патріота / Тетяна Беднаржова // Сірополко Степан. Історія освіти в Україні. – К., 2001. – С. 7–8.
8. Середяк А. Сірополко Степан // Довідник з історії України / за заг. ред. І. Підкови та Р. Шуста. – 2-е, вид. доопр. і доп. – К., 2001. – С. 755–756.
9. Сірополко С.О. Історія освіти на Україні / С.О. Сірополко. – Львів, 1937. – 274 с.
10. Сірополко С.О. Історія освіти в Україні / С.О. Сірополко. – К., 2001. – 912 с.
11. Грушевський М. Спомини. Ч. II (М. Грушевський про візит до С. Сірополка) / М. Грушевський. – К., 1989. – № 8. – С. 112–113.
12. Вільчинський Ю. Степан Сірополко як історик освіти в Україні (до виходу в світ другого видання С. Сірополка «Історія освіти на Україні») / Ю. Вільчинський // Рідна школа. – 1994. – № 8. – С. 7–9.
13. Самоплавська Т. Степан Сірополко як історик освіти України / Т. Самоплавська // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 45–49.
14. Марушкевич А.А. Актуальні проблеми науково-педагогічної спадщини С. Сірополка / А.А. Марушкевич // Наукові записки Полтавського державного педагогічного університету : зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 3–4. – С. 69–74.

Рассматривается процесс формирования и становления национально-патриотических, образовательных и исторических взглядов С. Сирополко, его вклад в исследование и популяризацию истории образования в Украине.

Ключевые слова: *Сирополко Степан Анисимович, история образования, мировоззрение, исторические взгляды, украинская революция, эмиграция.*

The process of formation of national-patriotic, educational and historical views of S. Siropolko, his contribution to the study and promotion of the history of education in Ukraine.

Key words: *Siropolko Stephen Anisimovich, history of education, philosophy, historical views, the Ukrainian revolution, emigration.*

Отримано: 20.06.2012